

Franckesche Stiftungen zu Halle

**Joachimi Langii Institvtiones Stili Latini, quibus non solum de
Natvra, Adivmentis, Diversitate, Variisqve Stili Generibvs Ac
Regvlis, presse agitur ...**

Lange, Joachim

Berolini, 1711

VD18 10471499

Institutionum Stili Appendix Posterior, exhibens Schediasma De Eloquentiae,
inprimis Scholasticae, fundamento, subsidiis atque exercitiis, olim in usum
Gymnasii Frider. Berol. editum, in eoque viva ...

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

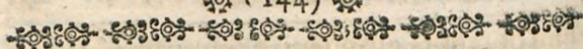
All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:gbv:ha33-1-189842](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:ha33-1-189842)

Institutionum Stili
APPENDIX POSTERIOR,
exhibens
Schediasma
DE
ELOQVENTIAE,
in primis
SCHOLASTICAE,
fundamento, subsidiis atque
exercitiis,
olim in usum
Gymnasii Frider. Berol.
editum,
in eoque viva voce & exemplorum copia
illustratum.

CAP. I.

De

ELOQVENTIAE FVNDA-
MENTO AC NORMA,
SAPIENTIA.

§. I

Eloquentia vera est *sapientia instrumen-
tum*, falsa autem, seu fucata, doctæ stulti-
tiae, sive eruditionis stolidæ.

§. II. Sicut vero nulla instrumentorum no-
titia est accurata, nullus eorum usus legitimus,
sine artis illius, cui ea destinata sunt, peritia: sic
non datur vera *eloquentia*, aut ulla veræ elo-
quentiæ facultas, sine *sapientia*.

§. III. Immo sapientia eloquentiam iusti-
net, tanquam *basis*; eam gignit, tanquam *materi*
eamque dirigit, ut *norma*. Eloquentia vero *sa-
pientiam* ornat, & in societate humana reddit
vocalem, h. e. in veri rectique studio ac disci-
plina operosam.

§. IV. Hac ratione eruditus per *sapientiam* si-
bi ipsi, per *eloquentiam* aliis quoque sapit, a stul-
titiis ad sapientiam, sive ab erroribus atque vi-
titiis ad veri atque recti notitiam, amorem ac
studium, perducendis, aut in eo confirmandis.

§. V. Ex hoc usu cognoscitur iustus veræ o-
loquentiæ *finis* atque *effectus*, scilicet propa-
gatio ac conservatio sapientiæ; quemadmo-
dum

dum corruptæ eloquentiæ *finis* primarius est *ostentatio*, qua cum errores ac vitia multiplicantur, certe non minuntur: id quod est stultitiæ proprium.

§. VI. Homo sapiens non eget necessario multis eloquentiæ præceptis, aut operosa ad eloquentiam *instituzione*, sed eam, accedente *exercitio*, iam tum nactus est ab ipsa *sapientia*, & cum eadem.

§. VII. *Sapientiam* vero, quæ *eloquentiæ fundamentum ac norma* constituitur, talis hic intelligitur, qualem descripsi in libro de *Medicina Mentis*, i. e. quæ non tantum solidam rerum divinarum ac naturalium continet *scientiam*, sed etiam efficaci sanatione suam ægræ menti integritatem restituit.

§. IIX. Ad quam sapientiam qui recto tendit tramite, eadem via simul ad eloquentiam perducitur, tanquam a causa ad effectum. Et enim per sapientiæ solidæque scientiæ leges discit bene cogitare & bene affici; unde non potest non bene loqui: siquidem sermo externus interno sermone, seu cogitationibus atq; affectionibus, perficitur atque dirigitur.

§. IX. Unde, qui sapere discit, simul citrà peculiarem disciplinam, oratoriam discit, seu modum inveniendi, disponendi, eloquendi, vocemque ac gestus debita actione moderandi.

§. X. Ad argumentorum quidem *Inventionem* quod attinet, eam suppeditat solida rei, de qua dicendum est, scientia. Quam cum nec tradat, nec tradere possit, oratoria, ideo nec inventionem docet, sed in dicente iam tum supponit; interea vero fallaci inventionis nomine superbit ac tironibus imponit.

§. XI. Nec *Dispositionem* adornat oratoria, sed eam instruit eadem sapientia. Etenim rem cognoscere, est eam per causas & argumenta solide, perspicue, ac ordinate scire. Quo autem ordine aliquid cognosco, eodem etiam digero & dispono. Unde dispositio naturalis ut genuina, sic & optima est. Artificium sapientia non ignorat, sed, quia genuinum non est, non affectat.

§. XII. *Elocutio*, quam sine sapientiae subsidiis, vivoque affectu, e Rhetorica petit Oratoria, itidem est affectata, ideoque inanis, ingrata ac mortua, quemadmodum absurdi logodædalorum, aut potius psittacorum, soni produnt. Solida autem sapientia, sive animus solida rei notitia instructus, scopique ardore ac sinceritate legitime incensus, emendatos, rei que substratae convenientes, affectus gignit, quorum ardor non potest non vario troporum ac schematum lumine, grataque venustate ac gravitate, sese prodere.

§. XIII.

§. XIII. *Actio* denique, seu vocis vultusq; ac gestus, moderatio omnis histrionica, saltem inepta est ac puerilis, quam non sponte sua emendatus ac vivus gignit affectus, aut sanum sanatae mentis iudicium.

§. XIV. Ex his, quæ dicta sunt, liquet, dandam esse futuro oratori operam, ut, secundum sapientiae indolem ac leges, discat *bene* i. e. recte, ordinate ac solide, *cogitare*, nec non secundum voluntatem atque affectus *bene affici*, quo naturali ductu ac fluxu, citra peculiarem actis affectationem, aut apparatus, possit *bene loqui*.

§. XV. Hac ratione ad eloquentiam non datur saltus, sed via, in se quidem compendiosa, iustis tamen gressibus emetienda; quemadmodum sapientia diuturno usu per varias accessiones perficitur, nec ipsam tamen perfectionem in hac vita attingit. Sed imperfecta etsi est, tamen eloquentiam potest perficere, seu suo modo perfectam reddere.

§. XVI. Quamvis vero sapientia eloquentiam gignat ac dirigat; putandum tamen non est, hanc ideo institutionem nullam admittere; potius præcepta ac subsidia eloquentiae eo magis sunt genuina, eoque facilia, quo minus repugnant sapientiae, sed ab hac supeditata sunt.

§. XVII. Et quia bene dicendi facultas ra-

ro sine frequentiore usu seu exercitio acquiri, nunquam sane perfici, solet; sapientia etiam *exercitationem* in eloquentiæ studio omnino requirit.

CAP. II.

De

ELOQUENTIAE SVB-
SIDIIS.

§. I.

Primarium eloquentiæ subsidium est in *meditatione*, qua inter alia consideramus, quid, quibus argumentis, quo ordine, & qua *con-*
nexione, dicendum sit. Conf. Med. Ment. P. IV. C. II.

§. II. Ipsa vero meditatio cum sit mentis *san-*
natae, ac magis magisque sanandæ, operatio, rur-
us hinc efficitur, totum meditandi negotium,
n quantum illud eloquentiæ subsidium est, a
sapientiæ studio pendere.

§. III. Subsidium secundarium, respectu tiro-
num, merito collocatur in *Chriologia*, seu in mo-
du conficiendi *Chrias*, quæ integram oratio-
nem conficiendi viam monstrant.

§. IV. *Chria* est multarum periodorum com-
plexus, qui quando *χρεία*, *Chria*, dicitur, *κατ'*
ἐξοχήν

ζοχiv denominatur ab usu, quem eloquentiæ studiosis in conficiendis orationibus præstat. Agendum nunc est seorsum de *Periodo, Chria & Oratione*; & quidem secundum principia communia, a Cl. Weisio aliisq; expolita, sed tamen a vulgari vanitate remota,

Membrum I.

De

PERIODO.

§. I.

Periodus est enunciatio, ratione subiecti (ut cum Logicis loquar) & prædicati variis determinationibus amplificata.

§. II. Quas in Logica habet proprietates *enunciatio*, easdem fere in Oratoria habet *periodus*; unde inter alia est vel *simplex*, vel *composita*.

§. III. Periodus *simplex* ratione sensus *metris* tantum commatibus distinguitur, v. g.

Qui in sapientie studio, quod omnium est præstantissimum, recte vult proficere, initium faciat a timore Domini.

§. IV. Periodus *composita* antecedens a consequente per colon aut semicolon distinguit;

K 3

guit;

guit; & est præcipue vel *Conditionalis*, vel *Concessiva*. v. g.

Si philosophandi initium a timore Domini ipse fecit Salomo, & cum Salomone sapientissimus quisque; certe etiam nobis in sapientie studio eadem capienda erunt primordia.

Etsi ad sapientiam multa dari possunt subsidia ac monita, a sapientia cultoribus iam dudum observata; tamen inania erunt omnia, nisi pro fundamento habeant timorem Domini.

§. V. Admittit autem omnis periodus expolitionem quandam, tam in verbis, quam in rebus.

§. VI. Expolitio verborum subiecto & prædicato varias affert adiectiones, seu utrumque variatis verbis ac modis effert. Huc speciatim pertinet *variatio substantivorum* per casus, ac *verborum* per tempora; nec non generatim *permutatio*, quæ fit per *synonyma* & *congraria*. Conf. *Erasm. de Copia Rerum & Verborum*.

§. VII. Expolitio ipsius rei consistit in iusta subiecti & prædicati *probatione*, *illustratione* & *amplificatione*. Etenim quæ in Chria, ut paulo post percipiemus, transeuntur fusius per plurimum periodorum cursum, hic in unam periodum contracta considerantur.

§. VIII. *Probatio* versatur in subiecti & prædicati *connexione Logica*, seu *ætiologia*, v. g.

Quæ

Qui consideraverit summam sapientie præstantiam ac utilitatem, non poterit non eam sibi habere commendatissimam.

Cum summa sit sapientie præstantia, mirum est, eam non plures invenire cultores,

§. IX. *Illustratio petitur e fonte similium, contrariorum atque exemplorum, v. g.*

SAPIENTIA ORNAT IUVENEM.

Simil. Quemadmodum munda, atq; ad honestatem decore composita, vestis ornat corpus; sic sapientia iuvenum animis pulcherrimum induit habitum.

Exempl. Vera sapientia, qualis fuit Salomonis, ex parte etiam Pythagore, iuvenem reddit virtutibus quam ornatisimum.

Contr. Sapientie studium nullam afferit animo labem, nullam familie maculam, id quod stulticie proprium est; sed potius virtutum omnium habitu ac laude iuvenem quam decentissime exornat.

§. X. *Amplificatio [quæ etiam est in probatione atq; illustratione] instituitur vel per distributionem totius in partes, vel per evolutionem circumstantiarum in subiecto & prædicato, ad quæstionem? quale? unde? cui? quomodo? ubi? cur? quando? quo eventu? v. g.*

HIC LIBER EST BONVS:
per distributionem.

Tanta huius libri est præstantia, ut auctore eius nihil sit eruditius, ligatura nihil ornatius, charta atque typis nihil mundius ac luculentius, stilo denique, ipsoque doctrinæ genere, nihil elegantius & nobilius.

SAPIENTIA EST THESAURVS,
per Circumstantias.

Circa subiectum quæritur:

1. *Qualis?* vera, adulterinæ opposita.
2. *Unde?* singulare Dei beneficium.
3. *Cui & cur?* mortalibus, ad integritatem suam instaurandis, datum.

Circa prædicatum quæritur:

1. *Qualis?* magnus & pretiosissimus.
2. *Quomodo?* immortalem animum replens, ditans atque beans.
3. *Quo fine & eventu?* ut animus cupiditates suas stolidas a rebus impuris abstrahat, purgatus autem suavissimo gustu pascatur.

Hinc

Hinc emergit periodus oratoria.

Præstantissimum illud Dei donum, miseris mortalibus, ad integritatem suam feliciter instaurandis, datum, vera sapientia, tantus tamque pretiosus est thesaurus, ut immortalem animum, ab impiis cupiditatibus expurgatum, bonis suis repleat atque exornet, nec non suavissimo veri rectique gustu pascat.

§. XI. Quomodo una periodus resolvenda sit in duas, aut plures, duæ autem aut plures contrahi possint in unam, docebit iudicium, sapientiæ præceptis, atque exercitatione subactum.

Membrum II.

De

CHRIA.

§. I.

Chria est plurium periodorum connexio, & quidem naturalis, seu talis, qualem ipsa cuiuslibet rei natura, cum iudicio considerata, suppeditat.

§. II. Chriæ partes sunt quatuor: *Protasis, Aetiologia, Amplificatio & Conclusio.*

§. III. *Protasis*, seu *propositio*, thesin sistit primariam, cui explicandæ ac illustrandæ reliqua inserviunt.

R 5

§. IV.

§. IV. *Ætiologia* unam vel plures affert causas, cur vera sit Protasis, v.g.

Prot. *Linguae sunt sapientie instrumenta.*

Ætiol. *Iis enim utimur, tam in comparatione, quam in communicatione, sapientie.*

§. V. *Amplificatio* probatam thesin illustrat atque commendat a *Contrario*, *Comparato*, *Exempla* ac *Testimonio*.

Not. 1. ut hæc quadrimembris amplificatio thesin, sic etiam speciatim theses contrarium, convenienter illustrat.

2. Ad *Contrarium* refer amplificacionem ab *obiectione* ac *confutatione*. Ad *comparatum* pertinent *hieroglyphica* ac *emblemata*, in quibus tamen cavenda est ostentatio & vanitas.

3. In testimoniis locum habet *paraphrasis*, una cum laude auctoris commode instituta.

4. Non semper singula amplificacionis membra sunt necessaria, sed sæpe unum atque alterum sufficit, sub una aut pluribus speciebus propositum.

§. VI. *Conclusio* vel repetit Protasin cum affectu, vel doctrinam, inde derivatam, breviter subiungit.

§. VII.

§. VII. Est autem Chria vel *Ordinata*, quæ procedit a Protasi ad Ætiologiam, & inde porro ad Amplificationem; de qua hactenus dictum est: vel *inversa*, quæ procedit ab Ætiologia ad Protasin.

§. II X. Si ab Ætiologia procedimus ad Protasin, inde emergit *antecedens* & *consequens*, seu argumentum & eius cosequentia.

V. g.

Antec. *Pax societatem humanam conservat integram.*

Conseq. *Ergo ipsa pax est conservanda.*

Not. 1. Ipsum *antecedens* ac *consequens*, nonnunquam per distributionem commode potest multiplicari.

Not. 2. Utrumque membrum per Chriam accessoriam, quam vocant, partim novas ætiologias, seu rationes, partim autem reliquas amplificationes admittit.

Not. 3. Et si *consequentis* argumenta invertantur, seu anticipentur, ut priori apparent loco, quam ipsum consequens, venustam præbent connexionem utriusque membri.

Not. 4. Chria hæc *inversa* locum habet in *epistolis* ac in *sermonibus* fere omnibus, quos humanæ vitæ ratio exigit; saltem eos, ut
ordi-

ordinati sint, dirigere potest. Quod si sub initium & finem accesserit formula, exordii ac conclusionis vicem sustinens, integræ oratiunculæ formam accipit hæc Chria. Cavendâ autem hic est omnis affectatio.

§. IX. Peculiaris Chriæ inversæ species est in *thesi* ac *hypothesi*, seu in *propositione* ac *applicatione*, cum certa amplificationis pars locum occupat protaseos, ac dicitur *thesis*, ipsa autem protasis ad eam accommodatur, & dicitur *hypotesis*, v. g.

Prop. *Ultima Christi morientis vox erat:*

Consummatum est:

Applic. *Hoc cuiuslibet Christiani, speciatim fidelis verbi ministri, iamiam morituri, symbolum esse potest.*

Not. 1. Utrumque membrum suas admittit expolitiones, ætiologias atque amplificationes.

2. A *thesi* descendimus ad *hypothesein*, transiendo a genere ad speciem, a toto ad partes, a causâ ad effectum, nec non ab exemplo alio ad aliud.

3. Not.

3. Nonnunquam a thesi, inferra aetiologia ac amplificatione, procedimus ad antithesin, pari ratione illustrandam, v. g.

Thef. *Paupertas obstat virtuti.*

Antithes. *Sed nihilominus virtutem promovet.*

4. In Syllogismo maior & minor sese habent ut thesis & hypothesis; sed *premissa & conclusio*, ut antecedens & consequens.

§. X. Tandem notetur, Chriam vulgo distingui in *Oratoriam*, & *Aphthonianam*. De Oratoria, sic dicta ab utro, quem in singulis orationibus habet, actum est hactenus. Aphthoniana, sic dicta ab auctore, est memorabilis alicuius dicti aut facti expositio. Eius partes constituuntur octo: *Exordium* cum propositione, *paraphrasis*, *aetiologia*, *contrarium*, *comparatum*, *exemplum*, *testimonium*, *conclusio*. Atque ita Aphthoniana chria est amplior, integræ orationis vim sustinens.

§. XI. *Exordium*, uti in oratione, sic etiam hic e variis peti potest fontibus, in primis vero occupari solet laude auctoris, cuius

ius

ius illustre dictum aut factum sub finem, *propositionis* loco, subiicitur.

§. XII. *Paraphrasis* propositum thema ratione subiecti & prædicati explicat.

§. XIII. *Ætiologia*, seu *causa*, veritatem propositionis probat.

§. XIV. *Amplificatio* per quatuor reliquas instituitur partes, scilicet per *Contrarium*, *Comparatum*, *Exemplum* ac *Testimonium*. Quibus tandem additur *Conclusio*.

Not. 1. Non opus est, ut singula semper adfint argumenta, aut eodem ordine locentur.

2. Aptas connectendi formulas suppeditabit meditatio, exemplis non nullis, a docente propositis, excitanda.

Membrum II.

DE

ORATIONE.

§. I.

Oratio, inprimis *scholastica*, est multarum *Chriarum* complexus; ideoque eius amplifi.

plicatio & connexio in Chriarum usu & amplificatione consistit.

§. II. *Partes* Orationis sunt *quatuor*: *duæ primariae*; sed ratione quantitatis admodum *impares*: *Propositio* & *Tractatio*: *duæ secundariae*: *Exordium* & *Conclusio*.

§. III. EXORDIVM auditores preparat ad orationem cum attentione atque benevolentia audiendam, & habet seise ad propositionem, ut *antecedens* ad *consequens*.

Defumitur vero Exordium a materia cognata, a causa ad dicendum impellente, a variis circumstantiis personarum, loci ac temporis, nec non a testimonio sive illustri aliquo proverbio, aut insigni sententia, in modum chriæ tractanda.

§. IV. PROPOSITIO totius orationis summam indicat: quæ cum non raro diversa contineat membra, accedit *partitio*, qua ea apte & ordinate distingvuntur.

Not. I. Exordio subiici solet aperta, sed modesta, *attentionis* ac *benevolentia captatio*.

2. Thema tractandum est (a) vel *indefinitum*, quod aliquid generatim & indefinite sine circumstantiis proponit, v.g.

Lingua.

Linguarum notitia est utilisfima.

Vel *definitum*, quod rem certis circumstantiis definitam proponit, v.g.

Linguarum, imprimis sacrarum, notitia Theologo est utilisfima.

(b) vel *simplex*, de re quadam simplici, v. g. *quid sit vera eruditio*; vel *compositum* de integra propositione, v. g. *an eruditio vera omnibus hominibus sit necessaria.*

§. V. TRACTATIO propositum Thema apte & ordinate per argumenta deducit; unde, quod sunt argumenta, tot locum habent Christiæ.

§. VI. Secundum veterum placita, quæ certa causarum, seu thematum, genera constituerunt, *Tractatio* est vel *didascalica*; vel *demonstrativa*; vel *deliberativa*; *Judicialis* non est huius loci.

§. VII. *Tractatio didascalica* quæstionem docendo perspicue explicat per definitionem, causas, effectus, subiecta, adiuncta, comparata, contraria, exempla ac convenientes circumstantias.

§. VIII. *Tractatio demonstrativa* versatur in laudandis aut vituperandis rebus, aut personis,

Personæ

Personæ laudantur, aut vituperantur, ob bona aut mala animi, corporis ac fortunæ, per singulas ætates, earumque status diversos, evolvenda. Non invenusta hic est brevis ad *locum communem* digressio.

Res laudantur, aut vituperantur, ductis argumentis

ab *Honesto*, s. *æquo*.

a *Turpi*, & *iniquo*.

a *Iucundo*.

a *Molesto*.

a *Facili*.

a *Difficili*.

a *Necessario*.

a *Necessaria fuga*.

ab *Utili*.

a *Damno*.

Not, Quibus argumentis multæ res peculiare, v. g. *animalia bruta*, *plante*, *regiones*, *urbes*, *loca*, *edificia*, *flumina*, *fontes*, *montes* &c. laudari, aut vituperari, possint, partim viva docentis *institutio*, partim discantis *meditatio* docebit.

§. IX. *Tractatio deliberativa* [seu generis deliberativi] versatur potissimum in *suadendo*, aut *dissuadendo*, in *hortando*, aut *dehortando*. Huc refer eadem tractationis demonstrativæ argumenta. Etenim quæ laudationi ac vituperationi conveniunt, etiam *suasioni* ac *dissuasioni* apta sunt.

L

§. X.

§. X. Quod si in tractatione *narratio* requiritur, perficienda ea est per ordinatam descriptionem *antecedentium*, *rei ipsius*, ac *consequentium*, ubi itidem apta est *locorum communium* inspersio.

§. XI. Nonnunquam locum habet in tractatione alicuius erroris *refutatio*; ubi erroris causæ, origo, communitas, antiquitas aut novitas, fœditas ac damnum, nec non frivola ac ficulnea, vel etiam speciosa, errantium argumenta atque exceptiones, breviter possunt expendi ac refelli,

§. XII. CONCLUSIO seu EPILOGVS vel totius tractationis nervum per *ἀνακεφαλαίωσιν* succincte repetit, vel doctrinam inde profluentem cum affectu urget, & auditoribus commendat.

CAP. III.

De

ELOQVENTIAE EXERCITIIS.

§. I.

EXercitationis fundamentum est sufficiens linguæ, qua dicendum est, notitia ac facultas.

facultas. Non autem ea est sufficiens, nisi dicturum ab ariditatis tædiō, & anxia conquisitionis cura, liberet.

§. II. Non autem *Latina* tantum, sed etiam *vernacula, lingua* usus est necessarius. Illa quidem ob exercitationem stili Romani, hæc vero ob usum frequenriorem.

§. III. Sed eloquentiæ exercitia non adstringenda sunt ad rariores dies vel actus. Familiaris enim ac *quotidianus sermo* perpetuum suppeditat occasionem, citra affectationem, distincte ac ordinate dicendi; quippe qui persæpe nihil est aliud, quam vel tectus, vel apertus, chriarum usus.

§. IV. Ad certas vero horas adstricta exercitatio est vel *premediata*, vel *extemporalis*: Illa huius fundamentum, finis & norma est.

§. V. *Orationes premeditata* conficiuntur secundum præcedentem institutionem, & si publice recitari debent, mandandæ sunt memoriæ. Indecentissima enim & ingrata est orationis lectio in iuvene, a quo eruditionis & diligentæ specimen expectatur. Obstet ea etiam parrhesiæ ac decenti vocis vultusque ac gestuum moderationi.

§. VI. Ne autem & ipsa memorialis recitatio dicenti sit anxia & auditoribus ingrata, dicturus ei se assuefaciat *libertati*, ut, quæ ex notata rerum ac connexionum serie excidunt animo, statim verbis, sub lingua quasi nascentibus, connectere ac promte efferre possit. Præstat enim nonnunquam dicere minus accurate, ac minus cohærenter, quam cum aperto hiatu, trepidatione ac hæsitatione. Rebus vero probe notatis certorum verborum, e memoria dimissorum, facilis est reparatio. Quam habilitatem parit, aut non parum adiuvat, extemporalitatis exercitium,

§. VII, *Extemporalitatis initium iam in ipsa ætate puerili fieri potest*; & quidem a subitanea narratione eorum, quæ auribus atque oculis legendo ac videndo fuere percepta; quam ipse usus postea reddet expectatam ac magis magisque ordinatam. Quod exercitium quantopere sui neglectum quasi ulciscatur, experiuntur illi, qui, quando inter graves ac honoratos viros colloqui ratio rei vel auditæ, vel vitæ ac lectæ, narrationem postulat, propter metum ac conscientiam hæsitationem, vel coguntur tacere, vel pro gratia audientibus tædium asserre.

§. VIII. Speciatim hanc dicendi extemporalitatis

poralitem promovet istud exercitii genus, quo unus ex eloquentiæ tironibus *historiam* aliquam commilitonibus suis clara voce prælegit, & ceteri eandem vel eadem, qua scripta est, vel diversa, lingua e memoria repetere iubentur. Et quia *historiarum biblicarum* notitia ex lectione frequentiori esse solet familiarior, earundem enarratio hic præ ceteris commendationem meretur. Quod si præceptor aliquis ipse non nulla prælegerit, & hanc exercitationem direxerit, fructus eo laculentiores inde redundabunt.

§. IX. Quibus extemporalis facundiæ exercitiis, rite institutis, eloquentiæ tiro a *narratione simplici* pergat ad *expolitam & amplificatam*. Commodissimam vero expolendi & amplificandi habebit occasionem, si rei aut doctrinæ alicuius, mediocriter cognitæ, nexum, enunciationibus logicis brevissime conceptum, periodico ac oratorio numero proferre iubebitur. In maioris momenti rebus extemporalitas multum sapientiæ ac eruditionis requirit.

§. X. Præterea in omni oratione prudenter attendenda est *Actio*, quæ est muta, sed tamen admodum efficax, quædam quasi corporis eloquentia, consistens in

convenienti vocis, vultus ac gestus, moderatione-

§. XI. Actionis fons ac unicus moderator est *affectus*. Unde citra affectum affectare actionem, est histrionum more gesticulari. Id quod utrum vulgarius hodie sit, quam turpius, dubitare posuis.

§. XIII. In pronunciatione vox sit regularis, clara, distincta, quæ respirandi spatia secundum ipsa interpunctionum signa observet; nec non expedita, mediocriter tarda, rei conveniens, ac pro diversitate affectus & emphaseos animata, atque secundum intentionem ac remissionem decore ac suaviter variata.

§. XIII. Quod si vero vox respondeat affectui, non potest non in lenitate esse submissa, in gravitate inclinata, in zelo contenta ac incitata, in parrhesia libera, in dolore ac commiseratione inflexa ac interrupta, in amore suaviter, in metu ac verecundia contracta & demissa *κ. τ. λ.* In genere notetur, vocem non nisi gradatim debere ascendere, ita ut in progressu fiat contentior.

§. XIV.

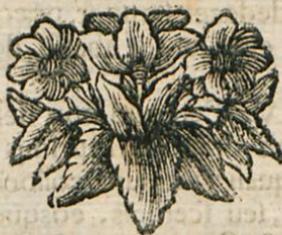
§. XIV. *Status corporis* cum capite sit erectus, sibi constans, totusque ad gravitatem ac honestatem compositus, imprimis ratione brachiorum ac manuum solo affectu decenter moderandus: ideoque consultum est, gestus adhibere rariores, immo præstat habere plane nullos, quam affectatos.

§. XV. *Vultus* erit decorus, si cavebitur, ne respectu oculorum, oris, narium, labrorum, immo humerorum, a gravitate ac decencia recedatur. Quod enim honestum iuvenem dedecet semper, præcipue in exercitatione eloquentiæ abesse debet.

§. XV. Ceterum non desunt, qui exercitationis oratoriæ, imprimis modo dictæ actionis, quasi fastigium collocant in *actibus dramaticis*, seu scenicis, eosque præcipue a parrhesiæ fructu commendant. Sed illi mihi decentem *parrhesiam* non videntur distinguere a *proturva impudentia*, omnis vanitatis plenissima. Qui sapit, deprehendet, scholas hoc nugatorio ac histrionico dicendi genere nihil habere pestilentius.

§. XVII. Tandem in dicendi exercitiis expedite versaturus *Chriarum* aut Ora-

*tionum dispositiones non semper expectet a
præceptore, sed meditationis beneficio eas
iple concinnare mature addiscat. Cui e-
nim in inventione ac dispositione deest in-
genium, aut facultas, is plerumque dispo-
siti thematis elaborationem longe inve-
niet difficiliorem.*

TABVLA

ETORICA.

ori relinquimus.
ua magis exaggerari possint, Rom.
es indicant.

DNIS.

sed geri, videatur, Pf. VII, 12. seq.

5, 15.

Pf. 1.

adversarii, conf. Matth. XV, 26. 27.
in colloquentium personam sustinet.
explicatur. Huc potest referri Con-

v. g. *Facinus est, vincire civem Romanum,*

? Cic.

ungimus, aut orationem oratione
Expolitio, cum eandem sententiam

lent. v. g. *Non fortis, sed audax. Non*

insitio, Reiectio, Comparatio, Exemplum,
sæ notiones Grammaticæ indicant.